

Němci se stáhli. Poražená, vyčerpaná, zlomená armáda. Vojáci byli vyhublí, unavení a žízniví. Vyprávěla nám to Rozalia Juzaková. Viděla je. Prý byli tak mladí a někteří i opravdu hezcí.

Donesla jim z domu vodu a podala jim ji, když se na chvílku zastavili a opírali se o zdi budov, aby si odpočinuli. Opírali se i o stěnu domu, kde jsme se schovávali, domu na Panienské ulici. Ale kdybychom tehdy vylezli ze své skrýše, byli by nás zabili, přestože byli vyčerpaní a unavení. Člověk nepotřebuje moc síly, aby zavraždil nemocnou, téměř umírající ženu, vyhladovělého muže, jenž sotva chodí, a ne moc velkou holčičku.

Němečtí vojáci, příslušníci nadřazené rasy. Když se opírali o zeď domu, kde jsme se schovávali, měli modré oči zavřené a světlé vlasy špinavé a rozčuchané. Kolik z nich někoho zavraždilo? Kolik z nich byli nacisté, kteří ochotně následovali Hitlera, když napsal *Mein Kampf*? *Mein Kampf* byla jednou z knih, jež zbyly z knihovny toho židovského gynekologa. Přežila válku stejně jako my. Na obálce knihy měl Hitler v očích vypíchnuté díry. Možná jsem to udělala já.

Tyhle vojáky čekala další velká válka. Měli před sebou velice dlouhou cestu do Berlína. Odešli, byli pryč.

Německá okupace skončila.

Ticho.

Bylo po všem.

Byli jsme zachráněni.

Někteří z Židů, kteří přežili, vylezli ze svých úkrytů, z různých nor a děr na světlo světa, a jakmile se tam ocitli, zavraždili je Ukrajinci a Poláci. Přežili celou německou okupaci a teď, ihned po osvobození, byli zavražděni.

I takoví lidé tehdy byli. Vrazi. A nebyli to ani Němci. Byli to Ukrajinci, byli to Poláci. A Židy opravdu nenáviděli. Nenáviděli i židovské děti.

Nebo se možná báli, že teď po osvobození budou ti Židé, kterým se podařilo uniknout smrti, žádat Ukrajince a Poláky, aby jim vrátili jejich obchody, domy, majetek, všechno, co jim ukradli.

Rozalia Juzaková pořád mluvila a mluvila a mluvila a moji rodiče byli dost chytrí, aby v úkrytu počkali ještě sedm dní. Stejný počet dní trvalo, než byl stvořen svět. Teprve potom vyšli ven do světa, který teď pro nás byl jako nově stvořený.

V novém světě jsme neuměli chodit. V novém světě jsme si i nadále jen šeptali. Moje maminka v novém světě umírala na tuberkulózu. A v novém světě mě odložili do sirotčince.

Moji rodiče strávili osmnáct měsíců v úkrytu v domě Juzefa Juzaka, tesaře a alkoholika, a Rozalie Juzakové, oddané stoupenkyně ruské pravoslavné církve, antisemitské Ukrajinky, jež měla spousty předsudků.

Bydlela jsem u nich i já. Zachránili nám život.

Vyšli jsme ven na ulici. Sluneční svit mě oslnil, téměř oslepil. Nohy mě sotva nesly. Neuměla jsem už chodit. Zakopla jsem a posadila jsem se na chodník. Moje maminka, která byla velice nemocná, se posadila také, i můj tatínek. Nedokázali jsme mluvit, jen jsme šeptali. To světlo a hluk nás úplně ochromily. Rychle jsme se vrátili do svého úkrytu. Viděli jsme ale armádu, jež nás osvobodila, vojáky Rudé armády, ty drahé, milované hrdiny.

Hurá! Hurá! Hurá!!!

Vděčíme jim za záchranu života.

Bylo dobře, že nás přišli osvobodit.

Trvalo jim to hrozně dlouho.

Asi je nikdy nenapadlo, že tam někde je jedna malá židovská holčička, která už nemá co jíst, která zapomněla chodit a mluvit, jejíž milované myšky utekly a opustily ji během prvního bombového útoku, která mohla jenom velmi, velmi, velmi potichoučku šeptat, aby ji nikdo venku v árijském světě

neslyšel, protože všichni ti Němci venku ji chtěli dopadnout a zavraždit.

Malá holčička, která nikdy nepláče.

Svoboda.

Od chvíle, kdy tatínek přišel domů a řekl mamince, že na věži radnice visí vlajka s hákovým křížem, uplynuly tři roky. Teď tam místo ní visela rudá vlajka, vlajka se žlutým srpem a kladivem, vlajka dobrých lidí.

Konečně bylo po válce. Pro nás bylo po válce.

Stalo se to. Absolutní dobro porazilo absolutní zlo. Bylo mi sedm. Od teď už bude všechno lepší.

Svět se zdokonalí.

Už nebudou žádné války.

Nikdo už nebude nikoho vykořisťovat.

Lidé nebudou diskriminováni a všichni se budou moci starat o své děti, zdravé děti, které budou mít dost knížek a nikdy nebudou mít hlad.

Byli jsme osvobozeni, ale moje maminka byla napadená. Napadl ji bacil tuberkulózy a ona málem zemřela.

Byla vyhublá a příliš slabá, aby mohla vstát z postele a chodit. Její vychrtlé tělo ničily záchvaty kašle a vykašlávání krve, v níž byly často nějaké podivné hrudky, možná kousky jejích plic. Tak to měl dědeček Seremet tam na vesnici, než zemřel. Aspoň že tam nebyly žádné slepice, které by ty vyplivnuté kousky sezobávaly. Hadřík, jímž si zakrývala při kašlání ústa, byl vždycky plný krvavých skvrn.

Tatínek odvedl maminku do nemocnice a mě vzal do luxusního domu pana Fischmana a jeho ženy Hely Fischmanové, kteří se během války schovávali v bunkru za svým obchodem s fotografickými potřebami. Jejich syn, zhruba v mém věku, v tom bunkru jen několik týdnů před osvobozením zemřel. Udusil se. Měl záškrť. Při téhle hrozně

nemoci se udusila spousta dětí, dokonce i když už na světě nebyla válka.

Fischmanovi se ve Lvově narodili a žili tam celý život. Když byli malí, bylo město součástí rakousko-uherské monarchie. Žili tam i potom, když bylo Polsko mezi dvěma světovými válkami svobodné, potom když tam po podpisu paktu Molotov–Ribbentrop vládli Rusové a také za německé okupace po operaci Barbarossa. A teď se Rusové, komunisté, zase vrátili. Rudá armáda přišla a osvobodila je.

Fischmanovi nebyli komunisté, dokonce ani salónní komunisté. Byli to bohatí obchodníci, velmi bohatí. Měli prosperující obchod s fotoaparáty a fotografický salón v centru města.

Muž, který je zachránil, který je schoval, který vedl obchod, když byli pryč, a staral se o jejich luxusní vilu, byl dobrý, slušný člověk, který pro pana Fischmana pracoval před válkou. Byl to zřejmě jediný člověk, který kdy měl pana Fischmana a jeho ženu Helu rád – měl je tolik rád, že byl ochotný kvůli nim riskovat svůj život, aby je zachránil, a ještě se staral o jejich majetek.

Když přišlo osvobození, vyšel pan Fischman s paní Helou Fischmanovou ze svého úkrytu za temnou komorou jejich fotografického studia a vrátili se zpátky do luxusní vily, v níž žili před válkou. Hned první noc po osvobození strávili ve své ložnici, v níž spali před válkou. To byl zvláštní případ, velmi vzácný. Ale jejich chlapec byl mrtvý.

Můj tatínek odvedl maminku do nemocnice a musel si ihned najít práci. Neměli jsme ani vindru. Jediná práce, kterou našel, bylo prodávání novin na ulici. A tak můj otec, ten vzdělaný, hrdý muž, prodával *Czerwony Sztandar* (Rudý prapor) v ulicích čerstvě osvobozeného Lvova, kde pořád ještě vládl zmátek a nouze, protože válka stále pokračovala, Berlín se zatím nevzdal. A protože můj tatínek odvykl chůzi a byl hladový a slabý, upadl a zlomil si ruku. Chodil po ulicích a prodával

noviny jen jednou rukou a bylo pro něj obtížné se o mě starat. Byl to velký problém – co s tou holčičkou. Šel za Fischmanovými, s nimiž se znal už před válkou, a požádal je, aby mě nechali u sebe ve vile.

Tatínek také doufal, že se u nich pro mě najde nějaké oblečení, protože jsem nosila skoro rozpadlé hadry plné vši a přes ně kousavé vlněné sako, které dřív patřilo řediteli továrny na limonádu. Přinesla mi ho maminka, když šla ven shánět chleba, protože jsme měli hlad. Sako jsem měla přepásané provazem, a protože rukávy byly delší než moje ruce, musela jsem je mít hodně ohrnuté a tížily mě na zápěstích. Jejich tíhu cítím dodnes. Ty hadry, co jsem měla na sobě, byly záplatované, záplaty z různých látek a různých vzorů byly našité jedna přes druhou. Moje maminka, která uměla tak krásně vyšívát, neustále něco záplatovala. Odvšivovala a záplatovala, přišila záplatu a pak zase odvšivovala. Oblečení se na mně rozpadalo. Tvoje šaty vypadají jako politický atlas nějakého neznámého kontinentu, řekla mi maminka a vysvětlila mi, co je to atlas. Celý velký svět v barvách na mých záplatovaných spodkách.

Šla jsem s tatínkem do vily Fischmanových.

Bylo mi sedm.

Myslela jsem si, že tak to na světě chodí.

Byla to nekonečná, vyčerpávající cesta. Museli jsme vyjít po dlouhých, příkře stoupajících ulicích a byli jsme velice zasláblí. Šli jsme pomalu, držela jsem se tatínka za ruku – jako tenkrát ve skříni, když naši skrýš prohledávalo gestapo. Čekala jsem, že mě při přecházení ulice stiskne silněji, ale stal se pravý opak, jeho stisk povolil a on vyrazil o mnoho rychleji, tak rychle, že jsem mu sotva stačila. Byla jsem ještě malá.

Dorazili jsme na místo.

Ten dům mě ohromil. Něco takového jsem viděla poprvé v životě. Nablýskané parkety na podlahách, ohromná fran-

couzská okna, šifonové závěsy, vyřezávaný nábytek se same-tovými sedáky, velmi povědomá vůně laku a klavír, ohromný klavír, jako můj kůň na vesnici, možná ještě větší, stejně velký jako klavír vítězky Chopinovy soutěže, madam Czerny-Szte-fanské, která rozhodla o mém osudu, když prohlásila, že já se na klavír nikdy hrát nenaučím.

Nejpodivuhodnější ze všeho byla ale koupelna a toale-ta. Nebyl to páchnoucí přístěnek jako v ghettu nebo malá, dřevěná, rozpadající se budka na vesnickém dvorku. Nebyla to maličká, oprýskaná místnůstka jako v naší skryši u Juza-kových, jejíž kluzká podlaha byla neustále pokrytá navlhly-mi, zapáchajícími, rozžvýkanými nedopalky machorkových cigaret.

Byl to pohádkový zámek. Palác malé mořské víly. Zelené porcelánové kachličky, vyleštěné kohoutky, tlusté, hebké ruč-níky, které vypadaly jako barevná zvířátka.

V třpytivé misce na umyvadle ležel kousek mýdla. Kulaté-ho, růžového mýdla s vůní šeríku. Úžasný zázrak: vůně šeríku namísto smradu, z něhož vás pálí a slzí oči.

Tatínek řekl, že tam prozatím musím zůstat.

Maminka umírala kvůli té díře, kterou jí do plic vyhlodala tuberkulóza.

Tatínek odešel a já jsem se rozplakala.

Už tam nebyli Němci a já jsem byla v árijském světě. Roz-plakala jsem se.

Začala jsem plakat.

Posadila jsem se do francouzského okna a plakala jsem.

Plakala jsem a plakala a plakala.

Na pohovce v obývacím pokoji seděl klaun, který měl šaty z lesklého žlutého saténu. Měl bílý porcelánový obli-čej, černé vlasy a smutné oči. Z jednoho mu tekla slza. Krás-ná, velká modrá slza, ne jako moje slzy, ty byly jen mokré a slané.

Ten klaun byl nevšedně krásný. Sáhla jsem si na něj. Satén byl hladký a příjemný na dotek. Ta hračka byla úplně jiná než ty neforemné panenky, které jsem si vyráběla z větviček, hadříků a jablek, ty panenky, kterým moji kamarádi prasátka sežrali hlavičky. Ten smutný klaun byl to nejkrásnější, co jsem kdy viděla. I přes slzy jsem ho strašně moc chtěla.

Jakmile si ale paní Hela Fischmanová všimla, co bych chtěla, klaun z pohovky zmizel. Musela ho schovat do jedné ze skříní. Nikdy jsem ho už ani nezahlédla. Tolik jsem chtěla, tolik jsem ho toužila držet v rukou.

Klauna jsem nedostala.

A tatínek nepřišel.

Čekala jsem a čekala a čekala.

Plakala jsem a plakala a plakala.

Nejedla jsem, nepila jsem, nespala jsem.

Ani jsem se nehnula od okna. Čekala jsem a plakala, plakala a čekala.

Hodiny, dny, noci.

Konečně jsem uviděla tatínka, jak se vleče po ulici, pravou ruku zavěšenou v pásce, s rozedraným hadrem kolem krku, velice bledý, vyhublý, kulhající.

Řekla jsem mu o tom klaunovi a on o něj paní Helu Fischmanovou poprosil, ale i jeho žádost odmítl.

S tím klaunem si nikdy hrát nebudu.

Tatínek je požádal, aby mi dali nějaké oblečení, moje hadry už se úplně rozpadaly a oni měli tolik šatů, jež nepotřebovali, oblečení po mrtvém synovi. Rezolutně to ale odmítli. Ty šaty jsou naše vzpomínka, řekla paní Hela Fischmanová.

Později si našli roztomilou, blondatou holčičku, sirotka, kterého adoptovali. Ti dva lakomci si nezasloužili mít takové roztomilé dítě, jako byla Kaša.

Hadříky se na mně dál rozpadaly a ohrnuté rukávy kousavě-

ho vlněného saka po řediteli továrny na limonádu mě dál tížily na zápěstích.

Jejich tíhu cítím dodnes.

Paní Hela Fischmanová a pan Fischman tatínkovi řekli, že se to se mnou nedá vydržet.

Že pořád jen sedím u okna a pláču.

Že je to velice obtěžuje a ruší to sousedy.

Že si sousedé přišli stěžovat.

Že žijí ve velmi slušné čtvrti.

Že byla velmi slušná už před válkou.

Tichá, elegantní čtvrť.

Před mým vzlykáním se prý schovává i kočka a oni už to dál nesnesou.

Tu sedmiletou holčičku v rozedraných hadrech, která sedí u elegantního francouzského okna Fischmanovy vily, pláče, pláče a pláče a svými slzami smáčí šifonové závěsy.

Tatínek přišel a odvedl mě odtamtud.

Vyhublý a bledý se přibelhal po strmé ulici a odvedl mě odtamtud.

Klaun a šaty po mrtvém chlapci zůstaly ve skříních.

Šifonové závěsy sundali a dali je vyprat pradleně.

Odcházeli jsme pomalu.

Šli jsme, šli a šli. Šli jsme do sirotčince.

Došli jsme tam a mně bylo sedm let.

Sirotčinec byl veliký dům postavený z červených cihel. Byly v něm nekonečně dlouhé, temné chodby. Ze stropů visely žárovky v malých drátěných košíčcích a v jejich mdlém světle se tma na chodbách zdála ještě černější. Po obou stranách chodby byly dveře natřené loupající se, nevýraznou tmavě zelenou barvou. Otevřenými dveřmi byly vidět místnosti s úzkými zamřížovanými okny. Okna byla vysoko. Žád-

né dítě nemohlo ani dosáhnout na parapet, aby se podívalo ven.

Po chodbách a v místnostech se pohybovaly děti různého věku a vzrůstu. Byly tam hodně malé děti, menší než já, ale i hodně velké děti, skoro jako dospělí. Tatínek tam dlouho s někým mluvil, mluvil a mluvil, pak vyvlékl svou ruku z mojí a odešel.

Odešel a byl pryč.

Plakala jsem, plakala a plakala.

Plakala jsem, plakala a plakala.

Plakala jsem, plakala a plakala.

V sirotčinci mě v pláči nikdo nerušil.

Bylo to od těch dětí různého věku a vzrůstu moc hezké. Vždycky kolem mě jen prošly, ale v pláči mě nerušily.

Válku jsme vyhráli. Pravda, Berlín jsme ještě nedobylí, ale už tu nebyli žádní Němci. Plakat bylo povoleno.

A já jsem seděla v koutku na chodbě a plakala jsem.

Ten pláč, tenhle pláč ještě neustal. Nikdy neustane.

Tyhle slzy jsou nekonečné.

Nedají se zastavit.

Do sirotčince v budově z cihel barvy sražené krve pořád přicházely nové děti různého věku a vzrůstu. Některé byly jako malá zvířátka. Jeden chlapec lezl jen po čtyřech. Vůbec neuměl stát. Další neuměl mluvit, vydával jen podivné štěkání, vrčení a mručení. Jedna holčička neměla ruku. Končila jí u lokte.

Jeden velký, silný svalnatý chlapec se širokými zády měl nohy otočené dozadu, nedokázal je narovnat a postavit se na ně. Proháněl se po sirotčinci neuvěřitelnou rychlostí pomocí berlí, kterými ostatní děti mlátil. Bezdůvodně.

A byl tam chlapec, který odmítal vstát z postele. Ležel tam s příkrývkou přetaženou přes hlavu a mlčel, nemluvil. Nikdy neřekl ani slovo.

Zněla tam podivná slova. Zvláštní zvuky. Různé jazyky. Všichni jsme si ale vzájemně rozuměli.

Byl tam i chlapec, který spal jen pod postelí. Jedna dívka pořád svírala v ruce kříž.

Děti války. Malí Židé, Poláci, cikáni, Rusové, Ukrajinci. A byly tam hbité, nezbedné děti, které se smály, hrály si a pobíhaly kolem.

Našli je v různých úkrytech, v lese, jeskyních, dírách, ve zdech, jámách, stokách, vlhkých studnách, sklepech, podkrovních, ve stájích.

Opuštění sirotci, ti, co přežili. Ale všichni byli naživu – ne jako ta malá nahá dívka, kterou našla Juzaková v popelnici na odpadky na dvoře uškrcenou.

Válka není pro děti dobrá.

A já jsem plakala, plakala a plakala.

S žádným jiným dítětem jsem nemluvila.

Plakala jsem, plakala a plakala.

Jídlo nabírali z kouřících kádí sběračkou lemovanou ztuhlými škraloupy, stejně jako v polévkárně vedle kostela na vesnici, kde jsem žila jako křesťanská dívka. Každé dítě mělo misku a mohlo si přidat. Jídlo bylo velmi dobré. A chleba byl nadýchaný a vynikající. Lehoučkého, výborného chleba tam byla spousta. Kolik jste chtěli.

Záchody byly hrozné. Dřevěné lavice s dírou uprostřed, vždycky přišerně špinavé a zapáchající, stejně jako ty v ghettu. Obyčejně tam nebyl žádný papír. V našem úkrytu na Panienkové ulici vždycky byly noviny nabodnuté na ohnutém hřebíku a někdy v nich byly nádherné obrázky, jako ten s roztomilou kudrnatou holčičkou s mašlí.

Někdy jsem tam musela jít v noci, ve tmě. Po cestě dlouhou chodbou se nade mnou pohupovala žárovka vydávající mdlé světlo, zavěšená v drátěném košíku. Světlo z ní bylo tak temné, že se v něm chodba zdála ještě tmavší. V samotné kabin-

ce mě ale čekala absolutní tma. Dovnitř nepronikl ani jediný paprsek světla. Bylo to strašné, vkročit do té temnoty, bosá na kluzkou, odporně špinavou podlahu. Jednou jsem tam uklouzla a upadla a byla jsem celá ulepená od mazlavého slizu.

Takhle to bylo.

Děti se spolu pořád praly. Křičely v mnoha jazycích, bily se a mlátily, strkaly a žďuchaly, štípaly, tahaly za uši, nos i copy. Ten chlapec s otočenýma nohama, co chodil o berlích, rozdával nejtvrďší údery. Poznalo se to z toho, že když děti uhodil on, křičely nejvíc. Mě ale nikdo nemlátil.

Když jsme se jednou ráno probudili, panovalo kolem překné pozdvižení. Sirotčincem se šířila fáma, že nějakého chlapce oběsili. Našli ho úplně mrtvého. Visel na opasku. Říkalo se, že ten opasek byl naplněný dolary a že mu ho rodiče ovázali kolem pasu, než uprchli z ghetta. Poslali ho do skrýše na vesnici, stejně jako moji rodiče mě. Jeho rodiče ale byli zavražděni.

Tomu chlapci se podařilo přežít až do osvobození. Teď ho oběsili na opasku. V tom opasku měl ukrytý poklad. Jako ten poklad tatínkova mladšího bratra Davida, poklad zakopaný ve sklepě vily mých rodičů v Bochni.

A já jsem tam plakala a plakala, plakala a plakala, v tom sirotčinci z červených cihel.

Tatínek za mnou přišel na návštěvu. Ještě pořád se sotva vlekl, byl shrbený, bledý a vyhublý, zatímco já jsem už dokázala chodit rychle, dokonce jsem se naučila běhat. Tatínek mě vzal na návštěvu za maminkou do nemocnice. Maminka ležela na oddělení pro umírající ženy.

Uvnitř bylo všechno natřené bílou barvou. Barva se odlupovala v malých šupinkách a podivně páchla.

Maminka ležela na vysoké kovové posteli. I ta byla natřená na bílo. Maminka měla stejně bílou barvu jako povlečení na polštáři a na tvářích jí zářily dvě oranžovo-rudé skvrny

jako namalované tváře klauna. Usmála se na mě prázdnými ústy, v nichž zbylo jen pár pahýlů zubů, protože tatínek jí tak šikovně vytahal všechny korunky a můstky svým úžasným kapesním nožíkem, červeným nožíkem s bílým křížem, symbolem Švýcarska, kde nebyla válka, protože to byla neutrální země.

Stála jsem vedle maminičky postele a ona mě ochablé držela za ruku. Tatínek si přitáhl židli, posadil se vedle ní a nezlomenou rukou ji hladil po vlasech. To měla vždycky hrozně ráda. Maminka měla zlaté, rovné a lesklé vlasy, byla na ně moc pyšná. Kdysi, ještě než jsem se narodila, když pracovala ve školce, ji děti právě kvůli těm vlasům moc milovaly, tak mi to maminka vyprávěla.

V té ohromné, nekonečné místnosti, kde maminka ležela, v místnosti plné umírajících žen, stály kovové postele natřené oloupanou bílou barvou; napravo od ní, nalevo od ní, všude kolem. Ve všech ležely pobledlé ženy s horečně rudými klaunskými tvářemi. Některé postele byly za plentou. Tam ležely ženy, co neumíraly, řekla mi maminka. Byly už mrtvé. Každou noc a každý den jich tam umíralo několik.

Umíraly, umíraly a umíraly.

Maminka byla zatím naživu. Ten Kochův bacil, ta tuberkulóza jí zatím plíce úplně nerozežrala.

Ta vlhká díra jí zatím celou nepohltila.

Maminka se mě vyptávala. Co jsem jedla, s jakými dětmi jsem se seznámila, jakou mám postel, kolik vší, štěnic a blech bydlí v matraci. Byla hrozně smutná, když se dozvěděla o těch špinavých záchodech a o tom, že tam chodím bosa. Potom jí došly síly. Její oči žlutozelené barvy, která se jí nikdy nelíbila, se zavřely.

Odešli jsme.

Tatínek mě odvedl zpátky do sirotčince z červených cihel a zmizel. A já jsem zase plakala.

Když za mnou tatínek přišel na návštěvu příště, přinesl mi nádherné prezůvky, které maminka ušila a vyšila speciálně pro mě. Ležela v posteli v té nemocnici, kde každou noc a každý den umíraly ženy, v tuberkulózním sanatoriu, a stihla mi vyrobit ty úžasné trepky.

Využila svou jedinečnou vynalézavost a nadání, ustříhla kus silné látky z nemocniční přikrývky, vypárala pár nití ze svého županu a našla i kousek červené nitky, kterou na každou šedivou trepku vyšila malou kytičku.

Taková byla moje maminka.

A já jsem zase plakala.

Ten pláč nikdy nepřestane, bude pokračovat donekonečna.

Ten pláč prosákl do hloubky, prastará jezera slz, slzy z hlubiny.